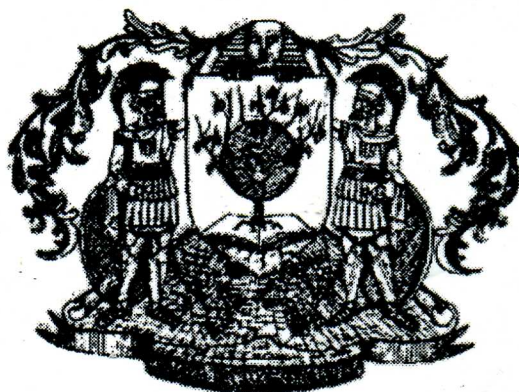

ЗАХОДНЕ-БЕЛАРУСКІ ГУМАНІТАРНЫ ЦЭНТР
ДАСЛЕДВАННЯЎ УСХОДНЯЙ ЕЎРОПЫ

(Гродна)

БЕЛАРУСКАЕ ГІСТАРЫЧНАЕ ТАВАРЫСТВА

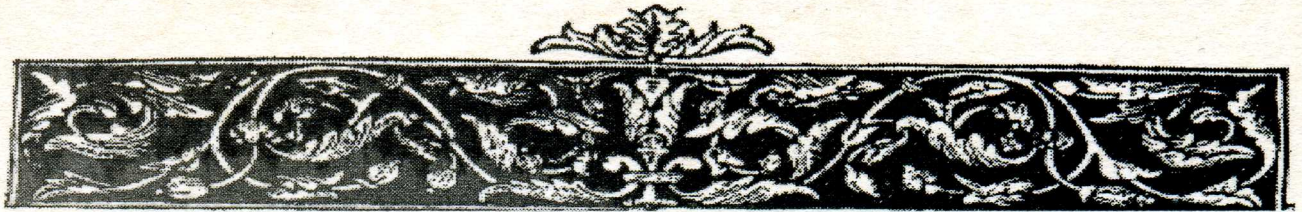
(Беласток)

НАШ РАДАВОД

Кніга 8

ГРОДНА — БЕЛАСТОК
1999 (2000)

**АДКАЗНЫ РЭДАКТАР
І УКЛАДАЛЬНІК**

Дзмітрый Караў (Гродна)

СЯБРЫ РЭДКАЛЕГІІ

Георгій Галенчанка (Мінск)

Уладзімір Конан (Мінск)

Сямён Падокшын (Мінск)

Зігмантас Кяупа (Вільнюс)

Натальля Якавенка (Кіеў)

Аляксандр Мыльнікаў (С.-Пецярбург)

Васіль Пуцко (Калуга)

Тадэуш Крахель (Беласток)

Джым Дзінглі (Лондон)

Моніка Банькоўская-Цульліг (Цюрых)

Сяргей Плохій (Эдмантон)

Ніна Брэдерлоў (Потсдам)

Хэрман Бідэр (Зальцбург)

Бруно Дрвескі (Парыж)

м. Сафія Сэнік (Рым)

Андраш Золтан (Будапешт)

РЭДАКТАРЫ КНІГІ 8

Дзмітрый Караў (Гродна)

Алег Латышонак (Беласток)

КАМП'ЮТЭРНАЯ ВЁРСТКА

Карачарскі Вадзім (Гродна)

Кобрын Аляксандр (Гродна)

ЗАХОДНЕ-БЕЛАРУСКІ ГУМАНІТАРНЫ ЦЭНТР
ДАСЛЕДВАННЯЎ УСХОДНЯЙ ЕЎРОПЫ

(Гродна)

БЕЛАРУСКАЕ ГІСТАРЫЧНАЕ ТАВАРЫІСТВА

(Беласток)

Вельмі манушым
абрац. ханне Кісьсяніц
пашы і пашы Адріану Кісьсяніц
агу на годжо пашы

Дзмітрый
Карас

Беласток
Гродна
30.08.2000

**«БЕЛАРУСЫ І ПАЛЯКІ:
ДЫЯЛОГ НАРОДАЎ І КУЛЬТУР.**

X-XX СТ.»

МАТЭРЫЯЛЫ

МІЖНАРОДНАГА КРУГЛАГА СТАЛА

(Гродна. 28-30 верасня 1999 г.)

Гродна 1999

6149

Матэрыялы гэтай кнігі «Нашага Радавода» даюць магчымасць чытачу даведацца аб найноўшых распрацоўках беларускіх і польскіх вучоных у галіне даследвання гісторыі узаемаадносін паміж беларусамі і палякамі са старажытных часоў і да XX стагодзя уключна.

У кнізе прадстаўлены тэксты дакладаў прачытаных на аправедзеным у Гродна 28-30 верасня 1999 года міжнародным круглым сталем «Беларусы і палякі: дыялог народаў і культур. X-XX ст.»

Кніга 8 «Нашага Радавода» будзе цікавай для навуковых супрацоўнікоў, выкладчыкаў гуманітарных дысцыплін, аспірантаў і студэнтаў гуманітарыяў, усіх тых, хто цікавіцца багатай і маладаследваннай гісторыяй узаемастасункаў культур двух блізкіх славянскіх народаў.

Перадрукі, пераклады, капіраванне, кадзіраванне і зберажэнне ў камп'ютарных сістэмах матэрыялаў «Нашага Радавода» дазваляюцца толькі са згоды Заходне-Беларускага гуманітарнага цэнтра даследванняў Усходняй Еўропы (г. Гродна).

© Заходне-Беларускі
гуманітарны цэнтр даследванняў
Усходняй Еўропы. Д.У. Караў.

Змест

I. БЕЛАРУСЫ І ПАЛЯКІ У ЭПОХІ СЯРЭДНІХ ВЯКОЎ І РАННЯГА НОВАГА ЧАСУ (IX-XVIII СТ.)

- Беларуска-польскае памежжэ ў раннім сярэднявеччы (на археалагічных крыніцах)*
ПІВАВАРЧЫК СЯРГЕЙ (ГРОДНА) 4
- Праблемы беларуска-польскіх кантактаў у раннім сярэднявеччы (IX - XIII стст.)*
СЕМЯНЧУК ГЕНАДЗЬ (ГРОДНА) 9
- Да праблемы інтэрпрэтацыі першапачатковага этнічнага зместа Вялікага княства Літоўскага*
РАССАДЗІН СЯРГЕЙ (МІНСК) 20
- Падляскі радавод Мікалая Гусоўскага, аўтара “Песні пра зубра” з 1521 г.*
МАРОШЭК ЮЗЭФ (БЕЛАСТОК) 25
- Рутэны ў Маскве: руская эліта Вялікага княства Літоўскага ў сувязі з маскоўскімі войнамі XVI ст.*
ГРАЛЯ ГЕРАНІМ (ВАРШАВА) 34

ЭСКІН ЮРЫЙ (МАСКВА)

ГРАЛЯ ІЕРАНІМ (ВАРШАВА) 51

Рэфармацыя ў Польшчы і Вялікім княстве Літоўскім: сувязі і кантакты

ІВАНОВА ЛЮДЗЬМІЛА (МІНСК) 54

Эпоха Скарыны. Тэарэтычныя і гістарычныя праблемы

Рэнесанса на Беларусі (традыцыі і навацыі)

ГАЛЕНЧАНКА ГЕОРГІЙ (МІНСК) 59

Адзін са шляхоў фармавання польскай этнічнай меншасці на Беларусі

НАСЕВІЧ ВЯЧАСЛАЎ (МІНСК) 64

Польскія ўплывы ў фармаванні нацыянальнай гістарычнай канцэпцыі ў Вялікім княстве Літоўскім

СЕМЯНЧУК АЛЬБІНА (ГРОДНА) 68

Пасланне да папы рымскага Сікста IV. Вільня, друкарня Мамонічаў, 1605 г.

ГАЛЕНЧАНКА ГЕОРГІЙ (МІНСК) 79

Дыскусіі вакол дзяржаўна-палітычнага саюза паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Польшчай у аналітычнай публіцыстыцы 60-х гадоў XVII ст.

САВЕРЧАНКА ІВАН (МІНСК) 108

Шляхта Беларусі паміж Масквой і Каронай або войны XVII ст. як фактар дэцэнтралізацыі

САГАНОВІЧ ГЕННАДЗЬ (МІНСК) 118

Да пытання аб паланізацыі шляхты Вялікага княства Літоўскага

КАЗЛОЎСКАЯ НАТАЛЛЯ (ГРОДНА) 125

Роль гарадоў і мястэчак ў культурных языковых зменах на землях Беларусі ў XVI—XVIII ст.

АЛЕКСАНДРОВІЧ СТАНІСЛАЎ (ТОРУНЬ) 129

Першая еўрапейская канстытуцыя

ДОЎНАР ТАІСА (МІНСК) 143

Інтеграцыйная роля культу Маці Божай Ченстахоўскай на землях ўсходней Рэчы Паспалітай

ЗБУДНЕВЕК ЯНУШ (ВАРШАВА) 148

<i>Праблема рэлігійнага выбара ў грамадскім жыцці Беларусі XVI - XVII ст. (Вопыт гісторыясофскага аналіза)</i>	
ПАДОКШЫН СЯМЕН (МІНСК)	164
<i>Школы Рыма-каталіцкага касцёла ў Вялікім княстве Літоўскім</i>	
КРАХЕЛЬ ТАДЭУШ (БЕЛАСТОК)	172
<i>Каталіцкія манаскія ордэны і іх уплыў на культуру беларусаў у ВКЛ XIV-XVIII ст.</i>	
КАРНІЛАВА ЛЮДЗЬМІЛА (ГРОДНА)	177
<i>Іезуіты і культура народаў Вялікага княства Літоўскага / II пал. XVI - XVIII ст./</i>	
КАРАЎ ДЗМІТРЫЙ (ГРОДНА)	184
<i>Правячыя колы Рэчы Паспалітай і праваслаўнае насельніцтва дзяржавы у другой палове XVI-XVIII ст. (навукова-папулярныя нарысы)</i>	
ВАСЮК ГЕНАДЗЬ, КАРАЎ ДЗМІТРЫЙ (ГРОДНА)	192
<i>Пра некаторыя парадоксы паланізацыі беларусаў «рускай» уніяцкай царквой</i>	
МАРОЗАВА СВЯТЛАНА (ГРОДНА)	233

II. БЕЛАРУСЫ І ПАЛЯКІ У СКЛАДЗЕ РАСІЙСКОЙ ІМПЭРЫІ (КАНЕЦ XVIII СТ.-1917 Г.)

<i>Эканамічная эвалюцыя Беларусі ў складзе Расійскай Імпэрыі: характэрныстыка, тэндэнцыі, вынікі</i>	
КІШТЫМАЎ АНДРЭЙ (МІНСК)	247
<i>М.П. Румянцаў і “Таварыства сяброў навукі” ў Варшаве</i>	
КІШТЫМАЎ АНДРЭЙ (МІНСК)	255
<i>Польская нацыянальная ідэя на Беларусі XIX ст.</i>	
ФІЛАТАВА АЛЕНА (МІНСК)	260
<i>Справа адраджэння Рэчы Паспалітай на землях Беларусі ў XIX ст. (на старонках неапублікаванага падручніка)</i>	
ШЫБЕКА ЗАХАР (МІНСК)	269
<i>Беларусы і палякі ў вайне 1812 г.</i>	
РЯБКОЎ АЛЯКСАНДР (ГРОДНА)	276
<i>Польскасць на беларускай вёсцы ў XIX ст.</i>	
РАДЗІК РЫШАРД (ЛЮБЛІН)	280

<i>Коэкзыстэнцыя народаў і культур у XIX ст. На прыкладзе мястэчкаў Усходняй Беларусі. Лепель.</i>	
СТЭНПНЕЎСКА-ХОЛЬЦЭР БАРБАРА (БЕЛАСТОК)	288
<i>А таесамасці беларусаў і палякаў на Каўказе ў XIX і на пачатку XX стагодзя</i>	
ХАДУБСКІ АНДЖЭЙ (ГДАНЬСК)	292
<i>Польшча і Беларусь ў канцэпцыях расійскіх вучоных першай паловы XIX стагоддзя</i>	
ДУБАВЕЦ СЯРГЕЙ (ГРОДНА)	300
<i>Гіста рычнае мінулае Беларусі і польска-беларускія адносіны ў ацэнцы рускай гісторыяграфіі другой пал. XIX-пач. XX ст.</i>	
КРУЧКОЎСКІЙ ТАДЭУШ (ГРОДНА)	304
<i>“Заходне- русіцкая” школа аб праблеме ўплыву Польшчы на развіццё беларускіх зямель (на матэрыялах даследванняў П.В. Баброўскага)</i>	
МЯЛЁШКА АЛЕНА (ГРОДНА)	322
<i>Стэфан Баторый і яго эпоха ў адлюстраванні гістарыяграфіі «заходнерусізма»</i>	
ЛІЦВІНСКІЙ АЛЯКСАНДР (НАВАГРУДАК)	329
<i>Лібералізм у Беларусі 60 — 90-ых гг. XIX ст.: новыя далягляды ў гісторыі беларуска-польскіх грамадска-палітычных узаемадачынненняў</i>	
КАХАНОЎСКІ АЛЕСЬ (МІНСК)	349
<i>Палякі і нацыянальная палітыка расійскай адміністрацыі на Беларусі у другой палове XIX ст.</i>	
ЦЕРАШКОВІЧ ПАВЕЛ (МІНСК)	354
<i>Этна-канфесійная палітыка расійскай адміністрацыі і фарміраванне беларускай свядомасці ў другой палове XIX - пачатку XX ст.</i>	
ЦЕРАШКОВІЧ ПАВЕЛ (МІНСК)	357
<i>З гісторыі распалячвання касцела ў беларускіх губернях (погляд на праблему праз дзейнасць каноніка Сенчыкоўскага)</i>	
ГРЫГОР’ЕВА ВАЛЯНЦІНА (МІНСК)	361
<i>Палякі Беларусі і Літвы і беларускае нацыянальна-культурнае Адраджэнне. Канец XIX ст.-1918 г.</i>	
СМАЛЯНЧУК АЛЕСЬ (ГРОДНА)	368

**III. БЕЛАРУСЬ І ПОЛЬШЧА
У ПЕРЫЯД НАВЕЙШАЙ ГІСТОРЫІ (1918 - 1990-я Г.Г.)**

<i>Цывілізацыйна-культурныя ўмовы польска-беларускіх адносін КОВАЛЬСКІ МАРГУШ (ВАРШАВА)</i>	383
<i>Беларусь ў XX-ым стагодзі - польскі фон ШАЎЦОЎ ЮРЬІЙ (МІНСК)</i>	395
<i>Эканамічная і этнасацыяльная палітыка II Рэчы Паспалітай ў адносінах да Заходней Беларусі ў 1921-1939 гг. НЕЧУХРЫН АЛЯКСАНДР (ГРОДНА)</i>	404
<i>Заходнебеларускі нацыянальны рух як праблема польска-савецкіх адносін міжваенных гадоў ЛАЗЬКО РЫГОР (ГОМЕЛЬ)</i>	419
<i>Польска-беларускія палітычныя адносіны ў I палове XX ст. МІРАНОВІЧ ЯЎГЕН (БЕЛАСТОК)</i>	433
<i>Акцыя Ю.Савінкава, С. Булак-Балаховіча і ўдзел ў ёй беларускіх палітычных партый і арганізацый КОЎКЕЛЬ ІВАН (ГРОДНА)</i>	439
<i>Этнічныя праблемы пераломных гістарычных эпох (Заходняя Беларусь, 1939) РОЗЭНФЕЛЬД УСЕР (ГРОДНА)</i>	450
<i>Стэфан Баторый ў традыцыі Гродна 1919-1939 гг. МІЛЕЎСКІЙ ЯН ЕЖЫ (БЕЛАСТОК)</i>	462
<i>Архівы Заходняй Беларусі і Віленскага краю у 1939—1941 гг. ШУМЕЙКА МІХАСЬ (МІНСК)</i>	468
<i>Дакументы Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь пра беларуска-польскае пагадненне 1944 года аб эвакуацыі насельніцтва СЯЛЕМЕНЕЎ ВЯЧЭСЛАЎ (МІНСК)</i>	475
<i>Асветніцкая палітыка ўлад адносна беларусаў ў Народнай Польшчы 1944-1989 гг. ІВАНЮК СЛАВАМІР (БЕЛАСТОК)</i>	480
<i>Аб змяненнях заходняй мяжы Беларусі ў 1944-1955 гг. БОДАК АЛЯКСАНДР (БРЭСТ)</i>	487

201
Роля каталіцтва ў беларуска-польскім узаемадзеянні на сучасным этапе

УЛАДЫКОЎСКАЯ-КАНАПЛЯНІК ЛЮБОЎ (МІНСК)..... 495

Нацыянальная самасвядомасць палякаў Гродзенскай вобласці: праблемы вывучэння

БЕСПАМЯТНЫХ МІКАЛАЙ, КАБЯК ГЕОРГІЙ,
РОЗЭНФЕЛЬД УСЕР, ШЧЕЛБАНІНА ГАЛІНА (ГРОДНА) ... 499

Лёсы беларускай інтэлігенцыі ў пасляваеннай Польшчы

ГЛАГОЎСКА ЛЕНА (ГДАНЬСК-БЕЛАСТОК) 517

Транснацыянальная злачыннасць - дэстабілізуючы фактар беларуска- польскіх эканамічных адносін (характэрыстыка праблемы і шляхоў яе вырашэння)

ЗОРЫН ГЕОРГІЙ (ГРОДНА) 524

Месца Польшчы ў палітыцы Беларусі

КАРБАЛЕВІЧ ВАЛЕРЫЙ (МІНСК) 539

Стан і перспектывы беларуска-польскіх прыгранічных эканамічных адносін

БАДЗЮКОЎ АЛЯКСАНДР (ГРОДНА) 588

Канстытуцыйны працэс ў Рэспубліцы Беларусь: праблемы і перспектывы

СІЛЬЧАНКА МІКАЛАЙ (ГРОДНА) 596

Помнікі архітэктуры - агульная спадчына і яго ахова

БЕРГМАН ЭЛЕАНОРА (ВАРШАВА) 610

Польская праблематыка ў беларускай гісторыяграфіі 20-90-х гадоў ХХ стагоддзя

КАЛАЦЭЙ МАРЫНА (ГРОДНА) 617

**PODLASKI RODOWÓD MIKOŁAJA
HUSSOWSKIEGO, AUTORA PIEŚNI O ŻUBRZE
Z 1521 R.**

Marosek Józef (Białystok)

Postacią ważną dla Polaków, Białorusinów i Litwinów jest literat działający w 1 ćwierci XVI w. – Mikołaj Hussowski, który pozostawił po sobie jedno tylko dzieło «Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis (Pieśń o wyglądzie, dzikości i polowaniu na żubra), opublikowane drukiem w 1523 r.¹ Jako dar papieżowi miało wprowadzić do europejskiego obiegu informacje o żubrze i polowaniach na niego, o zwierzu który już wówczas żył jedynie w puszczech Wielkiego Księstwa Litewskiego. Postać autora wciąż jest nieodgadniona, a niniejszy komunikat stara się umiejscowić go w określonych realiach geograficznych i środowiskowych historycznej Litwy, by ukierunkować przyszłe badania historyczne.

Pieśń o żubrze Mikołaja Hussowskiego, zwanego również Mikołajem z Hussowa lub Anszowczykiem - to dzieło obszerne, zawierające też własne

doświadczenia i spostrzeżenia związane z polowaniem na żubra. Był wówczas początkującym, choć nie tak młodym poetą, ur. między 1475-1485 lub mało później, a jego próby poetyckie wykazały, że nie było w nim materiału na twórcę większej miary. Wiadomości o autorze są bardzo szczupłe. Badacz jego poematu J. Krókowski twierdził, że szczupłe, a właściwie prawie żadne wiadomości, jakie posiadamy o życiu Hussowskiego, nie pozwalają nam stwierdzić, kiedy znalazł się on na dworze biskupa. Stara znajomość z byłym sekretarzem Erazma Włochem, Karolem de Monte Cinere (Carolus Antonius de Bononia), do którego zwracał się potem o poparcie swego poematu u sekretarza królowej Bony Ludwika Afilio, wskazywałyby... na to, że od dawna należał do klientów biskupa.² W swym poemacie sam Hussowski pisze, że nie jest wykształconym poetą, ale przywykłym do broni:

*Wiesz jakie, czytelniku, służy mi dziś pióro ?
W kołczanie ci je noszę, co mi gniecie bok.
Z kołczanu biorę papier chcąc pisać z kołczanu
Mkną świszcząc me pociski, by zabijać wraz.
Ty piszesz, a ja dzielniej naciągam cięciwę,
Być równi mogę, choć różny nasz kunszt.
Niech z wierszy mych nie szydzi człek nieokrzesany,
Pociski ja, rzecz dziwna, nader ostre mam,
Trucizną nasycone o tak dziwnej mocy:
Ugodzon nimi pada od najłżejszych z ran.
Nawyki przez północne przedzierać się puszcze,
I teraz chcą w sosnowy zaszywać się bór,
Ze skutkiem złym czy dobrym - zbłądzić można w lesie -
Niech ryczy w moim wierszu przeokrutny zwierz
I echem rozegranym niech przekaże, jakie
Złożyły się podźwięki na tę naszą pieśń.³*

W innym miejscu Hussowski pisze, że: "Prastarych rzeczy wiele znalazłem ci w księgach Rusinów, tego ludu, który język swój wyraża literami greckimi, przed wieki przejąwszy je z uwagi dla ojczystych brzmień", z czego można wnosić, że obznajomiony był z pismem ruskim obowiązującym w kancelariach litewskich.

Z domysłów na temat rodowodu Hussowskiego wymienić należy pogląd J. Kallenbacha, że poeta pochodził z Hussowa koło Łańcuta w Małopolsce. Inni badacze, opierając się na treści poematu o żubrę uważają, że Hussowski był rodem z Usowa, z pogranicza litewsko-białoruskiego. S. Skima pisze: "Koncepcja ta nie jest jednak pewna, aczkolwiek Hussowski posiadał silne powiązania z Wlk. Ks. Litewskim, nie jest wykluczone, że urodził się gdzie indziej. Sam podpisywał się Hussovianus, Hussoviensis, Ussovius lub Husovski; w literaturze naukowej polskiej nazywany jest też Hussowczykiem. Ojciec jego jak sugeruje sam Hussowski był rozmiłowany w myślistwie; mógł być leśniczym w wielkopańskich dobrach, najpierw w Małopolsce pod Łańcutem, później w lasach białorusko-litewskich. Tam wzrastał Hussowski zaprawiając się pod

okiem ojca w rzemiośle myśliwskim i z tymi stronami związał się uczuciowo”.⁴ Ostatnio J. Ochmański uznał, że poeta pochodził z Hussowa pod Łańcutem, następnie związany był z Holszańskimi na Litwie.⁵ Podobnego zdania był J. Ziomek.⁶ Przytaczając współczesne poglądy swego zdania w tej kwestii nie wyraziła Maria B. Topolska.⁷

W 1523 r. ukazało się krakowskie wydanie “Pieśni o żubrze”, które autor zadedykował królowej Bonie, u której szukał opieki: «Przez co ja nie tyle sobie przysporzyć pragnę korzyści, ile raczej uczonym wskazać mężom, gdzie mają ofiarowywać swe pisma, abyś Ty Najjaśniejsza Władczyni, talent ich osądziła i Najjaśniejszemu Małżonkowi Twemu, który więcej czasu poświęcać musi prowadzeniu wojen, niż czytaniu książek, co najznamienitszych polecać zechciała. Widzę bowiem ku największej mojej boleści, że z niemąłą zaprawdę szkodą Rzeczypospolitej najplodniejsze zaniedbują się umysły i że umysły te z powodu braku środków wybić się nie mogą. Widzę też, że niemało jest ludzi obdarzonych i majątkiem i zdolnościami, którzy jednak spostrzegłszy, jak się lekceważy uczonych, wołają raczej gromadzić bogactwa, aniżeli kształcić swój umysł i dla przyczyny tak nikłej przynoszą uszczerbek najszlachetniejszej części swej istoty. Lecz jeśli Ty nad naukami ogólnej podejmujesz się opieki, natenczas powstaną talenty i JKM wszelką przyniosą pomoc, ażeby Rzeczpospolita w tak ciężkich czasach na swoim ostała się miejscu... Wiem najjaśniejsza Pani, jak gorąco pragniesz szczęścia tego królestwa i jak dużo mówisz i myślisz o tym, iżby mu się dobrze działo; widzę przecież, że zaiste największą oddasz mu przysługę, jeżeli okażesz się dobrą i łaskawą dla sztuk pięknych, z nich bowiem i Rzeczpospolita największy będzie miała pożytek i ozdobę, ale i głośna imienia Twego sława na drodze tej jeszcze się bardziej złączy z Twym rodem. Któż może przewyższyć Twych przodków, ród Twój z domu Aragońskiego? Któż większą okazał dzielność w sprawach pokoju, na polu bądź wojennym, bądź religijnym? A przecież przewspaniałą chwałą życia swego i dziejów, takie mającą znaczenie u potomnych, nie byliby nigdy napełnili tej ziemi, aż po ostatnie jej krańce, zachowanie się ich w rozmaitych wydarzeniach losu nie wzbudzałyby nigdy takiego podziwu u przyszłych pokoleń, gdyby na te szczyty nie wyniosła ich własna ich wiedza i szczególna, domowi ich dobroćliwość względem ludzi uczonych; największe też talenty głośiły ich sławę, o czym jednak milczeć muszę, zwłaszcza tutaj, gdzie krępuje mnie zwięzłość.»⁸ Najwidoczniej dedykacja nie poskutkowała, bo po 1523 r. nie spotykamy Hussowczyka w otoczeniu monarchini. Musi zastanawiać brak zainteresowania ze strony Bony. Może nie obdarzyła literata swą opieką, ze względu na jego wcześniejsze kontakty i mecenasa, co z jakiejś racji nie odpowiadały monarchini. Zresztą sam literat zadbał o anonimowość i skrupulatnie skrywał detale swej biografii, w każdym bądź razie poza biskupem Ciołkiem nie chwali się swymi znajomościami i koneksjami.

Wcześniej Hussowski przebywał w Rzymie, w ostatniej legacji tam biskupa Erazma Ciołka 1518-1522. We wstępie przedstawił samą genezę poematu.

Wtedy, w Rzymie wraz z towarzyszami przyglądał się igrzyskom i zapasom z dzikimi zwierzętami, urządzonym przez papieża Leona X - prawdopodobnie w czasie hucznego karnawału 1521 r. stanęły mu żywo przed oczami ojczyste lasy i rozmowa zesłała na wspomnienia myśliwskie. Autor poematu, który jak pisał młodość spędził w litewskich borach i miał duże doświadczenie łowieckie, zaczął opowiadać o łowach na żubra, w których brał udział w młodości. Gadatliwość mu zaszkodziła i wzięto go za słowo, polecono w krótkim terminie opisać to wierszem.» Lecz nie chcąc lekceważyć upomnień człowieka, któremu tyle winien, nie lza zwlekać już.»⁹ Odbiega ta relacja od zamieszczonej w liście do Bony.¹⁰ Plany ofiarowania żubra papieżowi unicestwiła nagła śmierć papieża Leona X (1 XII 1521), ale pieśń o żubrze była doprowadzona niemal do końca. Wkrótce zmarł sam mecenas bp Ciołek (22 IX 1522 r.).¹¹

Erazm Ciołek był osobistością wybitną. Jako zdolny i wykształcony humanista dostał się do kancelarii włk. ks. Aleksandra w Wilnie w 1494 r. W 1499 r. był kanonikiem, dziekanem i prepozytem kapituły wileńskiej. W Wilnie jako czynny sekretarz książy i factor secretus czynny był do roku 1500. W 1501 r. rozpoczął karierę zagraniczną, gdy z polecenia Aleksandra Jagiellończyka wysłany został do Rzymu. 31 III 1501 r. wygłosił przed papieżem Aleksandrem VI świętą mowę obediencyjną i antyturecką. Miał załatwić sprawę unii kościołów wschodniego z rzymskokatolickim oraz sprawę małżeństwa króla z Heleną Iwanówną. Stał się ulubieńcem papieża. Otrzymał papieską godność protonotariusza apostolskiego, hrabiego pałacowego, prowizje na kilka kanonii katedralnych w Polsce. Wracając w początkach 1502 r. z Rzymu przywiózł wiele rentownych odpustów, relikwii i przywilejów dla kościołów litewskich. Pracował nadal jako sekretarz króla Aleksandra, jednocześnie zdobywając coraz to nowe szczeble kariery kościelnej. W 1502 r. został kanonikiem krakowskim, w 1503 r. biskupem płockim. W 1505 r. przebywał w Rzymie, uzyskując aż 13 audiencji papieskich. Później od 1518 do śmierci w 1522 r. przebywał również w Rzymie.¹² To właśnie w tej ostatniej wyprawie Ciołka do Rzymu uczestniczył Hussowski. W liście do królowej Bony wyjawiał okoliczności powstania Pieśni. Pisał: «Najjaśniejsza Pani, papież Leon X, rozmawiając pewnego razu o polowaniach na Północy, wezwał wymownymi słowy p. Erazma..., iżby pokazał mu w Rzymie wypchane sianem zwierzę, które my nazywamy żubrem. Kiedy pan płocki [bp Erazm Ciołek] uczynić to obiecał i do [Mikołaja] Radziwiłła, wojewody wileńskiego jak najszczegółowszą skóry zwierza wysłał relację, polecił mnie..., ażebym o istocie tego stworu i o polowaniu na niego cokolwiek napisał, albowiem pragnął okaz ten przedstawić papieżowi nie tylko w rzeczywistości, ale i za pomocą słowa.»¹³ Można niemal z pewnością domniemywać, że egzemplarz żubra, który Mikołaj Radziwiłł miał przesłać Ciołkowi do Rzymu pochodził z puszczy knyszyńskiej należącej wówczas do Goniądza. W. Pociecha, biografista królowej Bony przypuszczał, że Hussowski spędził lata młodości w charakterze domownika jakiegoś wielkiego pana, nim dostał się na dwór biskupa Ciołka.¹⁴

Ważną informacją - jak sądzę - było wskazanie osoby, która miała dostarczyć papieżowi spreparowanego żubra. Hussowski wyraźnie o niej pisze. Był to Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł wojewoda wileński i kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spodziewać się należałoby, że spreparowany żubr powinien być dostarczony z lasów wielkksiążęcych, bo do władcy należało najwięcej obszarów łowieckich, a wśród nich Puszcza Białowieska, gdzie też właśnie to zwierzę najdłużej się utrzymało. Zwrócenie się właśnie do Radziwiłła, a nie do króla Zygmunta I najwidoczniej spowodowane było istniejącymi kontaktami, a prośba o dostarczenie szkieletu i skóry zwierzęcia doczekałaby się szybkiej realizacji. Nadesłany okaz żubra można by było zademonstrować papieżowi. Skoro sam poeta wskazuje na swe myśliwskie pochodzenie, może należałoby go łączyć z kręgiem właśnie Mikołaja Radziwiłła, którego proszono o pomoc w załatwieniu sprawy. Najpewniej sam Hussowski podsunął o tym myśl biskupowi Erazmowi Ciołkowi, a może i sam zredagował list, który tylko biskup podpisał.

Mikołaj Radziwiłł od 5 stycznia 1509 r. posiadał rozległe dobra Goniądz i Rajgród na północnym Podlasiu. Majętność ta zyskała nawet powszechną w historiografii nazwę: Państwo Goniądzko-Rajgrodzkie Radziwiłłów, a spadkobierców nazywano linią Radziwiłłów na Goniądzu i Medelach. Już w 1513 r. ziemianie powiatu goniądzkiego skarżyli się, że z mocy przywileju królewskiego pozostają we władzy Mikołaja Radziwiłła. Mimo to w 1517 r. król w pełni podporządkował tamtejszą szlachtę władzy pana na Goniądzu. W 1518 r. cesarz Maksymilian I obdarzył Mikołaja Radziwiłła tytułem księcia na Goniądzu i Medelach. Goniądz, który swą nazwę zawdzięczał funkcjom łowieckim był tradycyjnym terytorium myśliwskim. Wielkie puszcze porastające północne Podlasie należały do systemu obronnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, chroniąc od sąsiadów: Zakonu Krzyżackiego, Mazowsza i Korony Polskiej. Intensywną kolonizację przeżyły dopiero w połowie XVI wieku, a i wówczas pozostawiono znaczne obszary puszczańskie. Gdy po śmierci Mikołaja Radziwiłła rozgorzał zacięty spór sądowy pomiędzy królową Boną, a spadkobiercami kanclerza, okazało się, że w miejscowości zwanej Wodziłłówka już od czasów włk. ks. Witolda funkcjonował dwór myśliwski, wykorzystywany też przez Zygmunta Kiejstutowicza, Kazimierza i Aleksandra Jagiellończyków. Dworem tym zarządzali namiestnicy zamku w Bielsku Podlaskim. Bona zarzucała Radziwiłłom, że kanclerz i wojewoda wileński w jednej osobie przywłaszczył sobie rozległe łowiska puszczańskie, ciągnące się z północy na południe.¹⁵ Proces, który toczył się od 1529 r. zakończył się odebraniem Radziwiłłom terenów starostwa knyszyńskiego, przy czym Knyszyn aż do śmierci króla Zygmunta Augusta pełnił rolę rezydencji królewskiej, a jednym z powodów bardzo częstego przemieszczania w dworcu w Knyszynie były polowania w tamtejszych zwierzyńcach. Piszący te słowa przeprowadził badania historyczne, terenowe i archeologiczne i udowodnił, że dwór Wodziłłówka był tożsamy z Knyszynem.¹⁶

Rozwijając myśl Władysława Pocięchy, z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że dwór wielkopański, z którym związany był Hussowski, to właśnie dwór Mikołaja Radziwiłła z Goniądza. Ojciec Hussowskiego może być dozorczą tamtejszego zwierzchnią (przed 1505 r. wielkksiążęcego, w latach 1505-1508 kniazia Michała Glińskiego, a od 1509 r. radziwiłłowskiego). Zawarta w poemacie autocharakterystyka stwierdza, że Hussowski należał do kategorii ziemian osiadłych na Litwie, z obowiązkiem służby wojskowej w czasie wojen i łowieckimi w czasie pokoju.

Przyjęcie rozwiązania, że Hussowski był mieszkańcem państwa Goniądzko-Rajgrodzkiego Radziwiłłów skłania do przypuszczenia, że znajomość ta zadzierzgnięta została właśnie w Goniądzu. Erazm Ciołek był bowiem swego czasu (może jeszcze przed zyskaniem w 1503 r. sakry biskupiej płockiej) plebanem goniądzkim. Dowiadujemy się o tym co prawda z falsyfikatu dokumentu uposażeniowego fary goniądzkiej z 1500 r., ale potwierdzał ten fakt w swym zeznaniu złożonym przed biskupem wileńskim Pawłem Holszańskim ks. Marek ze Skrzyszewa, 70-letni starzec, od 1521 r. kapłan prepozytury św. Ducha w Goniądzu.¹⁷ Proboszczowanie Ciołka w Goniądzu miało doniosłe w skutki. Może to dzięki niemu doszło do budowy szeregu kościołów w samym Goniądzu (kaplica zamkowa 1511, kościół szpitalny św. Ducha 1520, fundacja mansjonarii, 1521 r.), kościołów w Dolistowie (1500 r.), Kalinówce Kościelnej (1511), Dobrzyniewie Kościelnym (1519 r.), Knyszynie (1520), kaplicy w Krypnie (może 1520 r., z kopią rzymskiego obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem z bazyliki Santa Maria Maggiore?).

Poszukiwać należy śladów rodziny poety na północnym Podlasiu. Heraldyk, Adam Boniecki dowiódł, że nazwisko Gąsowski jest tożsame z Husowskim.¹⁸ Ciekawe, że 1544 r. Jan Gąsowski występował przed aktami ziemskimi suraskimi jako dziedziczny posiadacz w powiecie goniądzkim Kramkówki, Sieńkowszyzyny, Nowosiótek i Popielnika, które otrzymał z pewnego nadania.¹⁹ Boniecki stwierdził, że Jan z przydomkiem Skwarek otrzymał od Aleksandra Jagiellończyka przywilej na podkomorstwo bielskie, lecz Raczek, sędzia ziemski bielski, nie dopuścił go do sprawowania urzędu. Król Zygmunt I odroczył w 1522 roku rozpoznanie wniesionej z tego powodu skargi Jana Hussowskiego.²⁰ Sprawa musiała być dla Hussowskiego pomyślnie zakończona, bo w 1529 r. był jednak podkomorzym bielskim.²¹ W 1543 r. wzmiankowany był on jako dziedzic na Krasowie koło Goniądza.²² W 1547 r. złożył on dla podeszłego wieku urząd podkomorzego, który otrzymał syn jego, Stanisław Gąsowski.²³

Sądzę, że Mikołaj Hussowski był krewnym (może bratem ?) Jana Skwarka Gąsowskiego podkomorzego ziemi bielskiej, dziedzica na Gąsówce Osse koło Suraza. Może ich siedzibą było Osse, bowiem sam poeta wśród podpisywał się niekiedy Ussovius. Przez grunty Gąsówki Osse w 1862 r. przeprowadzono kolej warszawsko-petersburską. Około 1943 r. wybudowano przy kolei zespół domów kolejarских i uruchomiono stację kolejową nazwaną Łapy Osse. Podróżujący

koleją z Białegostoku do Warszawy, przejeżdżając przez najbliższy przystanek kolejowy za Łapami nie są świadomi tego, że mijają najprawdopodobniej miejscowość ongiś pozostającą we władaniu rodziny Gąsowskich vel Hussowskich, która wydała na świat poetę, który zamierzał rozślawić na świecie wielką osobliwość tutejszych lasów, jakim był żubr.

Posiadanie przez Gąsowskich spod Suraza, dziedzictwa też pod Goniądzem potwierdza naszą hipotezę, że najprawdopodobniej ojciec Jana i Mikołaja Gąsowskich był rządcą tamtejszych lasów i łowisk. Syn mógł być pisarzem ruskim zatrudnianym przez kanclerza litewskiego, bo sam stwierdzał, że był obznajomiony z językiem pisanym ruskim. Również data 1523 jest o tyle charakterystyczna, że przed rokiem zmarł Mikołaj Radziwiłł, wcześniejszy niż biskup Ciołek protektor poety, a spadkobiercy Goniądza nie mogli dojść między sobą do porozumienia co do podziału po nim schedy. Nie dokonywanie w latach 1522-1529 podziału możliwe, że wynikało nie tylko z waśni rodzinnych, co z zagrożenia ze strony Bony, która przygotowywała się do rewindykacji dóbr, które odeszły w prywatne ręce. Pogłoski, że Mikołaj Radziwiłł bezprawnie powiększył stan swego posiadania kosztem królewskiej musiały krążyć jeszcze za życia kanclerza, a rozpowszechniał je i utwierdzał dwór w ich prawdziwości Olbracht Marcinowicz Gasztołd, zażarty wróg Radziwiłła, jako posesor Tykocina, jego najbliższy sąsiad, następca na stanowiskach następcy zamku w Bielsku i Surazu, a także na stanowisku kanclerza i wojewody wileńskiego.²⁴ Może właśnie w przeszłości związek Mikołaja Hussowskiego z Mikołajem Radziwiłłem spowodowały, że Bona nie otoczyła literata swym mecenatem.

Hussowski pewnie znalazł opiekuna - jak sądzę w osobie - dotychczasowego konkurenta Radziwiłła - Olbrachta Gasztołda. Za księgą nr 2 wpisów Metryki Litewskiej, genealog i heraldyk Adam Boniecki odnotował inną wzmiankę, która może nas interesować w związku z naszym : podskarbin i łóżniczym jego [Olbrachta Gasztołda] był niejaki Mikołaj Zachariewicz, któremu za wierną służbę zapisał w 1537 r. dwory: Kroszte i Ossowo.²⁵ Wzmianka o Ossowie, które pewnie jest tożsame z Gąsówką-Osse która pozostawała w rękach rodziny Gąsowskich vel Hussowskich utwierdza nas w przypuszczeniach, że nadanie, a pewnie jedynie potwierdzenie własności zostało dokonane w 1537 r., kiedy trwała ostra walka rewindykacyjna prowadzona przez Bonę. Najwidoczniej Gasztołd jako dzierżawca suraski (właśnie do 1537 r.) potwierdził dokument własności Ossego dla Mikołaja Hussowczyka.²⁶

S. Skima domyślał się, że Hussowski wrócił do Polski bez środków do życia i obłożnie chory. Biedzie zaradzić miał w pewnym stopniu proboszcz skalbmierski i sekretarz królewski, późniejszy biskup przemyski i włocławski, Jan Karnkowski.²⁷ Może Mikołaj Hussowski vel Gąsowski żył jeszcze w 1555 r. Pojawia się bowiem w rejestrach cła włocławskiego z tego roku jakiś Gąsowski Nicolaus Skwarek de districtu Bielscensi a Łomża.²⁸

Warto jeszcze zwrócić uwagę, na mogące pochodzić przypuszczalnie z północnego Podlasia, ściślej z Wodziłłówki-Knyszyna wspomnienia. Opisując

sposób polowania na żubra stosowany na Litwie twierdził, że wprowadził go tam włk. ks. Witold, traktując to jako rodzaj zaprawy wojennej. (Pochwałą Witolda poświęcona jest zresztą aż szósta część utworu.) Zapędzało się zwierzę w ogrodzenie i tam walczyło się z nim wręcz, przy czym jedynym ratunkiem dla myśliwego był rączy koń. Dalej przedstawiał barwnie jak zamknięty w ogrodzeniu żubr, nie robiąc sobie nic ze strzał, które utkwiły mu w grzbiecie bez większej szkody uciekał przed goniącymi go na koniach myśliwymi, jak potem zawracał, srożył się rozwścieczony, a z kolei uciekali przed rozjuszonym zwierzem jeźdźcy, niekiedy brał na rogi konia lub myśliwego, a potem miażdżył go kopytami. Za broczącym krwią żubrem całym stadem ciągnęły kruki. Wrócili do niego jeźdźcy w rozstawionym szyku, podniecali go krzykiem. Myśliwy, który spadł z konia narażony był na największe niebezpieczeństwo. Żubr porywał go i wkrótce w powietrze wylatywało martwe ciało. W ostatnim etapie walki myśliwi schodzili z koni i z mieczami w ręku, kryjąc się za drzewami, wabili zwierzę do siebie. Żubr z wściekłością rzucał się na myśliwych, którzy chronili się przed nim za drzewami, a wymagało to wielkiej odwagi i zręczności. W ostatnim starciu padał najdzikszy mieszkaniec północnych lasów. Grały wówczas rogi, a myśliwi omawiali wypadki tego dnia, żartując z nieudolnych uczestników polowania.

Mikołaj Hussowski sławił Witolda jako wojownika i pobożnego władcę, zarazem surowego i sprawiedliwego. Witold pragnąc uczynić z prostego ludu wiejskiego wojowników kazał ludziom, np. chwycić żubry żywcem, a potem uwalniać je z więzów i na oczach księcia na nie polować. Innym wspomnieniem, może osobistym z puszczy goniądzkich była dygresja umieszczona w poemacie o polowaniu urządzanym przez króla Aleksandra Jagiellończyka. W myśliwskiej altance przebywała królowa Helena ze swymi damami dworu, aby przypatrywać się łowom, a młodzi myśliwi wyszukiwali sobie co najgroźniejsze sztuki zwierza, aby popisać się przed swymi bogdankami. Jeden z przebiegających w ucieczce przed myśliwymi żubrów, rozdrażniony widokiem barwnych szat niewieścich, rzucił się na altanę i o mało co jej nie obalił, co mogło skończyć się tragicznie. Błąd myśliwych polegał na tym, że trzeba było wpierw zwierza zmęczyć pościgiem, a dopiero później przystępować do ostatecznej z nim rozprawy. Wspomnienia Witolda, Aleksandra i Heleny mogą pochodzić z miejscowej goniądzkiej tradycji.²⁹

Swoje opowiadanie przeplatał myśliwskimi anegdotami, dotyczącymi niefortunnnych myśliwych, z których jeden umarł ze strachu na sam widok żubra, a na którego grobie umieszczono napis: «Nie trzeba było rogów, sam widok żubra przyprowadził Laurinusa o śmierć, tu on spoczywa.» Inna z anegdot opowiadała o dzielnym myśliwym, który zsiadłszy z konia wypuścił miecz z ręki, skryty za ośnieżoną sosną zdrętwiał ze strachu, a gdy żubr wpadł na drzewo, obłok spadającego śniegu zakrył młodzieńca i pozwolił mu przeżyć.³⁰

Sprawa bliższego poznania Hussowskiego vel Gąsowskiego wymaga dalszych studiów, które dałyby bliższą jego charakterystykę.

Przypisy:

- 1 N. Hussoviani, *Carmina*, wyd. J. Pelczar, Kraków 1894.
- 2 J. Krókowski, *Mikołaja Hussowskiego „Carmen de bisonte”*, „Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, seria A, nr 65, Wrocław 1959, s. 13.
- 3 *Antologia poezji polsko-łacińskiej 1470-1543*, wyd. A. Jelicz, Szczecin 1985, s. 136-7.
- 4 Por. S. Skima, *Hussowski (Husowski, Husowczyk, z Hussowa, z Husowa) Mikołaj*, PSB, t. 10, s. 121-123.
- 5 Por. J. Ochmański, *Narodowość Mikołaja Hussowskiego w świetle jego autografu*, „Słowiańszczyzna i dzieje powszechne. Studia ofiarowane Profesorowi Ludwikowi Bazylowowi w 70rocznicę Jego urodzin”, Warszawa 1985, s. 312-318.
- 6 J. Ziomek, *Renesans*, Warszawa 1973, s. 63.
- 7 M. B. Topolska, *Środowisko twórcze w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI w.* „Studia nad gospodarką, społeczeństwem i rodziną w Europie późnofeudalnej”, Lublin 1987, s. 212.
- 8 Cyt. za W. Pociecha, *Królowa Bona*, t. II, Poznań 1958, s. 131-132.
- 9 *Antologia poezji polsko-łacińskiej 1470-1543*, wyd. A. Jelicz, Szczecin 1985, s. 135.
- 10 W. Pociecha, *Królowa Bona*, t. II, s. 131-132, 516.
- 11 Poeta zmarł jak się uważa ok. 1535 r.
- 12 Por. S. Łempicki, *Ciołek Erazm*, Polski Słownik Biograficzny, t. 4, Kraków 1938, s. 78-81.
- 13 J. Kasprowicz, *Mikołaja Hussowskiego „Pieśń o żubrze” i „Pan Tadeusz”*, „Dzieła”, t. 20. Pisma prozą II, Kraków 1930, s. 87; T. Bielawski, *Myśliwiec*, wyd. Z. Nowak, W. Odyniec, Olsztyn 1985, s. VI-VII.
- 14 W. Pociecha, *Królowa Bona*, t. II, s. 131.
- 15 J. Kloza, J. Maroszek, *Dzieje Goniądza. W 450 rocznicę praw miejskich*, Białystok-Goniądz 1997.
- 16 Zob. J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarszej między Niemnem a Narwią*, Białystok 1999.
- 17 AP Białystok, Kamera, nr 2855.
- 18 A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI w.* Warszawa 1887, s. 60.
- 19 I. Kapica-Milewski, *Herbarz*, Kraków 1870, s. 107.
- 20 Centralne Archiwum Akt Dawnych Rosji w Moskwie (dalej cyt. CAADR), F. 389, op. 1, nr 10.
- 21 CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 28.
- 22 CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 55.
- 23 CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 62.
- 24 M. Kuźmińska Maria, *Olbracht Marcinowicz Gasztołd*, „Ateneum Wileńskie”, r. IV, z. 13, s. 349-391, r. V, z. 14, s. 120-174.
- 25 A. Boniecki, *Poczet*, s. 58.
- 26 A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 3, Warszawa 1910, s. 246.
- 27 S. Skima, *Hussowski (Husowski, Husowczyk, z Hussowa, z Husowa) Mikołaj*, Polski Słownik Biograficzny, t. 10, Wrocław 1962, s. 122.

28 *Regesta theloni aquatici Wladislaviensis saeculi XVI*, wyd. S. Kutrzeba, F. Duda, Kraków 1915, s. 40 i 62.

29 Przeczy temu jednak itinerarium Aleksandra Jagiellończyka, w którym nie znajdujemy śladów pobytu w Goniądzu i jego okolicach, a jedynie w Grodnie. Por. M. Neuman, *Itinerarium Aleksandra Jagiellończyka wielkiego księcia litewskiego, króla polskiego (czerwiec 1492-sierpień 1506)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia”, z. 11, Poznań 1971, s. 119- 156.

30 J. Krókowski, s. 13-41.